

A KÖNYVTÁRILAG ELLÁTANDÓ KÖZÖSSÉGEK TANULMÁNYOZÁSA

MARGARET REDFERN

A közösségek tanulmányozására, érdeklődési profiljának elkészítésére, a település-tanulmányra (community profiling) különféle definíciók vannak, könyvtárosok számára azonban lényegi vonása az, hogy szisztematikus adat- és anyaggyűjtést jelent egy közösségről a célból, hogy a megismert igényeket kielégítő szolgáltatásokat elsőbbségi sorrendbe állíthassuk. Az eljárás része a könyvtár tervezőmunkájának vagy marketing stratégiájának. A közösséget 94-féleképpen definiálták, és a fogalom tartalmáról tudós viták folynak. Mindazonáltal a mi céljaink szempontjából két kategóriáról beszélhetünk: 1. a közigazgatási vagy földrajzi határok által meghatározott térbeli közösségek; 2. közös érdeklődésű emberek közösségei (tudósok, kertészkedők, kutatók, egy iskola, egészségügyi dolgozók, stb.). Ez az előadás a profilkészítésnek a közművelődési könyvtárosok képzésében való oktatásával foglalkozik. Az első kategóriát vesszük alapul, és megpróbáljuk feltárni, hogyan lehet megvizsgálni és elemezni a helyi közösségek, csoportok, intézmények sajátosságait, hogy aztán megfelelő állományt és szolgáltatásokat építhessünk ki, illetve közvetíthessünk a számukra. Mivel a profilkészítésnek a könyvtári és informatikai kurzusokba való iktatása a könyvtári szolgáltatások megjavítását hivatott szolgálni, az oktatási programok érzékeltetik az elmélet és a gyakorlat között meglévő feszültséget. A közösségek szociológiai és földrajzi elemzéseit mindenekelőtt úgy fogjuk fel, mint amelyek háttérrel nyújtanak a könyvtárosok számára a profilkészítéshez. Amikor az egyének, csoportok, illetve az információhoz való hozzáférésük néhány társadalmi és politikai dimenziójáról elgondolkodnak, a hallgatók remélhetőleg kezdik megérteni azokat a „politikai realitásokat”, amelyek között a szolgáltatásokat nyújtják; a könyvtárakban dolgozó kollégáink arra kérnek bennünket, hogy ezt a képességet fejlesszük ki a hallgatókban. A tanulmányok során a profilkészítésen belül körülbelül egyharmad-kétharmad az elmélet és a gyakorlat aránya. Ez az utóbbi gyakran egy megbízást jelent arra, hogy a hallgatók legalább „bejárjanak” egy adott könyvtárhoz csatlakozó területet, de elkészíthetünk egy teljes körű település tanulmányt is. Az építészek, várostervezők, közigazgatási szakemberek vagy mások által készített település tanulmányok feldolgozása révén a hallgatók megerősítik az adatok gyűjtésével és szervezésével, illetve az információ bemutatásával kapcsolatos elméleti tudásukat. Így tudatosodnak a hallgatókban a statisztikai adatok kezelésének és a társadalmat leíró jelzőszámok kialakításának módszerei. Feltételezhetően minden arra készíti őket, hogy óvatosan bánjanak az íróasztal melletti kutatásokkal, mint forrásokkal, és felismerjék, hogy a módszerek sokféleségére van szükség a közösségben ható tényezők vizsgálatához.

A profilkészítés első lépése a tanulmányozandó közösség határainak megállapítása. Hagyományosan egy másfél kilométeres sugarú kört tekintettek egy adott szolgáltatási pont körül az ellátandó területnek. Ma már világos, hogy a hatókört inkább befolyásolja néhány földrajzi sajátosság vagy társadalmi-gazdasági tényező; esetleg a közlekedési hálózat bizonyul lényegesnek egy bizonyos könyvtár igénybevételének alakulásában. Nagy-Britanniában a könyvtárak vonzaskörzetét általában a kölcsönzési adatok és szokások alapján határozzák meg; a körzet profiljának az elkészítése természetesen arra való, hogy feltárja mind a könyvtárhasználók, mind a nem használók szükségleteit. A nagy lakossűrűségű városi körzetekben a vonzaskört a legjobban más szomszédos könyvtárak vonzaskörével összefüggésben határozhatjuk meg, kellő figyelemmel a lakosság mobilitására, valamint a többszörös használat valószínűségére. A számítógépes digitális térképek bevezetésével a helyi tanácsok által fenntartott könyvtáraknak lehetőségük lett olyan térképek alkalmazására, amelyekben a pontok sűrűségével jelölhetik a használat megoszlását; ezek használatára eddig még nem került sor a képző intézetekben. A következő lépést a közösség vagy a település elemzésének (community analysis) nevezzük; ez nagy szívósságot követel, hiszen az elemzéshez felhasználható adatokat a legkülönbözőbb források, illetőleg dokumentumtípusok tartalmazzák (általános népszámlálási adatok, fejlesztési tervek, bevásárlási szokások, népességmozgási adatok, stb.). Ezeknek az adatoknak a gyűjtése és értelmezése képezi a profil alapját. A megfigyelés, mint adatgyűjtési módszer kiegészíti az elemzést. A könyvtári és informatikai kurzusokon rutineladat a hallgatók részére, hogy válasszanak ki egy szolgáltatási pontot, illetve egy körzetet, és „járják be” (pontosan olyan módon, ahogy azt *Frank* az Egyesült Államokban már 1919-ben javasolta)¹. A megfigyelés tapasztalatai gazdagítják a kiskörzetekben levő tájékoztatói és művelődési intézményhálózat részeként működő közművelődési könyvtár szerepével foglalkozó szemináriumot, kiegészítik a kutatási módszereket, és elősegítik a teljes körű településtanulmány kidolgozását. Egy ilyen tanulmány elkészítése a vezetéstudományi stúdiumon belüli választási lehetőségek egyike, és föltételezi, hogy a hallgatók kapcsolatokat teremtsenek a profilkészítésre kiválasztott körzetben. A hallgatók nemcsak feltárják és címjegyzékbe foglalják az intézményeket és egyesületeket, hanem interjúkat is készítenek a tájékoztatásban dolgozókkal, illetőleg a közösség olyan személyiségeivel, mint az újságírók, oktatási intézmények igazgatói, sportklubok vezetői vagy a munkaközvetítő irodák munkatársai. A profilkészítésnek ez a kapcsolatteremtési dimenziója munkai igényes és magasra helyezi a mércét, hiszen aligha lehet teljességre törekedni; mindazonáltal ez a könyvtárosok számára a településtanulmány létfontosságú eleme. A hallgatók eligazítást kapnak az egyes intézmények vizsgálata és feltérképezése előtt annak érdekében, hogy részletes leírást adjanak az intézményről, mint helyi forrásról az említett címjegyzék számára, hogy megvizsgálják és leírják az általa nyújtott szolgáltatásokat, és hogy az ott dolgozók segítségével feltárják a közművelődési könyvtár által kielégíthető információigényeket. Ez a feladat nemcsak hogy próbára teszi és fejleszti a helyi közösségben érvényesülő és az információáramlásáról való gondolkodást, de annak szükségességét is hangsúlyozza, hogy megértsék az egyes intézmények szerepét a tájékoztatói, oktatási és kulturális életben. Ez a megközelítés kiváltképp helyénvaló az ún. hosszú távú tájékoztatói szolgáltatások kifejlesztésében. A más intézmények által nyújtott szolgáltatások pontos megértése

hatékony forrásközvetítéshez és ésszerű, gazdaságos közművelődési könyvtári ellátáshoz vezet. A brit könyvtári szakirodalom részletesen foglalkozik a közhasznú tájékoztatási szolgáltatások különféle modelljeivel, de viszonylag keveset olvashatunk arról az elemző munkáról, amelynek a szolgáltatások megindítását meg kellene előznie.

A profilkészítés folyamata általában magában foglalja az adott terület feltérképezését, feltüntetve a fontosabb ügynökségeket, egyesületeket, szabadidő-központokat, de akár olyan intézményeket is, mint a börtönök. Az információs technológia alkalmazása lehetővé teszi komplex helyi intézményi adatbázisok létrehozását. A technika alkalmazása azonban nem jelenti azt, hogy elfeledkezünk a közösségeket szolgáló könyvtárugy etikai alapjáról, miszerint „első az ember”; sőt, lehetővé teszi az idővel való takarékoskodást vezetési-irányítási információval támogatja a döntések meghozatalát. A könyvtári és tájékoztatótudományi kurzusok hallgatóinak végig kell gondolniuk, miképpen kell a profilokat felhasználni és milyen célokat szolgálhatnak. A profil általános célja az, hogy kapcsolatot teremtsen egyfelől a szolgáltatások, másfelől az egyének, csoportok, intézmények között, továbbá felhívja a közösség figyelmét azokra a problémákra, amelyekkel a könyvtári szolgálat napi működése során találkozik. Így a profilt elkészíthetjük azért, hogy segítségül szolgáljon a közösség valamely csoportját szolgáló új szolgáltatás vagy program megtervezéséhez, vagy egy új épület helyének kiválasztásához és megtervezéséhez, vagy a személyzet kiválasztásához, vagy az állomány építéséhez. Mindez hasznos információt nyújt a közösség tagjainak, csoportjainak (pl. a szociális gondozóknak, a közösség vezetőinek, stb.). Legfőbb gyakorlati hasznát az anyagiak elosztásában figyelhetjük meg (személyzet, állomány, épület). Nagy-Britanniában – csakúgy, mint Amerikában körülbelül két évtizede –, a városi körzetek leromlása teszi ezt szükségessé. A profilokat a dolgozók továbbképzésének eszközeként is hasznosíthatjuk; a hallgatók ezeket egyes kiskörzetekre vonatkozóan nyomtatott vagy gépi adattárakkal, hangosított diákkal, videofelvételekkel is kiegészítették, hogy a dolgozók szélesebb köre szerezhesen tapasztalatokat a megfigyelés módszeréről.

A településprofilok tanulmányozása és helyszíni elkészítése valójában igen időigényes. Maga az előállítási folyamat szerteágazónak és végeérhetetlennek tűnhet, de a mi tapasztalatunk az, hogy jelentős segítséget ad a hallgatók képzéséhez és a gyakorlatban dolgozó könyvtárosok munkájához, – még akkor is, ha csupán tervezési segédeszközt látnak benne. Ha a profilkészítést illetően valakinek mégis kétségei lennének, annak azt javasolhatom, hogy kövesse az elefánt megevésének receptjét: kis falatokban.

HIVATKOZÁS

1. FRANK, Mary – CARR, J.: Exploring the neighbourhood. = Century Magazin, vol. 98, July 1919. 375.p.